МҮБӘРӘК ҮМБЕТАЕВ

СҮЙІНБАЙ АЙТЫСТАРЫ ЖӘНЕ ӨМІР ШЫНДЫҒЫ

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

МҰБӘРӘК ҮМБЕТАЕВ

СҮЙІНБАЙ
АЙТЫСТАРЫ ЖӘНЕ ӨМІР ШЫНДЫҒЫ

Алматы
«Қазақ университеті»
2015

ӘОЖ 398
КБЖ 82.3 (5 Қаз)
Ү 59

Баспаға әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті филология, әдебиеттану және әлем тілдері факультетінің Ғылыми кеңесі және Редакциялық-баспа кеңесі шешімімен ұсынылған

Қазақ әдебиетінің тарихы және теориясы кафедрасы «Қазақ фольклористикасы» оқу-зерттеу бөлімінде орындалған

Пікір жазғандар:
филология ғылымдарының докторы, профессор **Ө. Әбдиманұлы**
филология ғылымдарының докторы, профессор **С. Ержанова**

Үмбетаев Мүбәрәк
Ү 59 Сүйінбай айтыстары және өмір шындығы: монография / М. Үмбетаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 194 б.
ISBN 978–601–247–374–2

Қазақ халқының XIX ғасырда өмір сүрген ұлы ақыны, импровизаторлық өнердің өрен жүйрігі Сүйінбай Аронұлының туғанына 2015 жылы 200 жыл толады. Осы бір аса мәртебелі айтулы мерейтой құрметіне орай даңқты ақынның көпке кең таралған айтыстары жан-жақты толық қарастырылып, егжей-тегжейлі талданған ғылыми жұмысты ұсынып отырмыз. Атап айтқанда, зерттеу барысында ақынның қазақ-қырғызға белгілі айтыстары тарихи мұрағат құжаттары негізінде нақты мысал, дәйектер арқылы сараланды. Әрі жыр дүлдүлі Сүйінбайға қатысты жаңадан табылған әдеби-тарихи деректер, ел аузында жүрген әр алуан әпсана-аңыздар мен естеліктер бүгінгі көзқарас тұрғысынан екшелді. Оқушы жұртшылыққа қолайлы болуы үшін кітаптың соңында саңлақ ақынның ең атақты екі айтысының көркем мәтіндері келтірілді. Осындағы тағы бір назар аударарлық ерекше жай – ақын поэзиясының өзге де көркем шығармашылық салаларына арқау бола алатын мүмкіндігі көрсетілді. Соның шынайы дәлелі ретінде автордың «Сүйінбай мен Тезек төре» атты пьесасы қоса беріліп отыр. Және де жыр алыбы Сүйінбай айтыстарында кездесетін кісі, жер-су аттарына түсініктемелер жазылды.

Ұсынылып отырған бұл еңбек университеттер мен педагогикалық институттардың бакалаврларына, магистранттарға, орта мектептің қазақ әдебиеті пәні мұғалімдеріне және көпшілік оқырман қауымға арналған.

ӘОЖ 398
КБЖ 82.3 (5 Қаз)

ISBN 978–601–247–374–2
© Үмбетаев М., 2015
© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2015

М А З М Ұ Н Ы

Кіріспе 3

СҮЙІНБАЙ АҚЫННЫҢ ӨМІРБАЯНЫ 12

Бірінші тарау. СҮЙІНБАЙДЫҢ ТЕЗЕК ТӨРЕМЕН АЙТЫСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК СИПАТЫ 18

Екінші тарау. СҮЙІНБАЙДЫҢ ҚЫРҒЫЗ АҚЫНЫ ҚАТАҒАНМЕН АЙТЫСЫНЫҢ ҚОҒАМДЫҚ МӘН-МАҢЫЗЫ 40

Үшінші тарау. СҮЙІНБАЙДЫҢ ШАҒЫН-МӨЛТЕК АЙТЫСТАРЫНДАҒЫ СЫРШЫЛДЫҚ ӘУЕН 65

Қорытынды 89

ҚОСЫМША МАТЕРИАЛДАР 91

СҮЙІНБАЙ МЕН ТЕЗЕК ТӨРЕ АЙТЫСЫ 92

СҮЙІНБАЙ МЕН ҚЫРҒЫЗДЫҢ АТАҚТЫ АҚЫНЫ ҚАТАҒАННЫҢ АЙТЫСЫ 102

СҮЙІНБАЙ МЕН ТЕЗЕК ТӨРЕ (Екі перделі, жеті суретті, тарихи-музыкалық драма) 135

АҚЫН АЙТЫСТАРЫНДА КЕЗДЕСЕТІН КІСІ ЖӘНЕ ЖЕР-СУ АТТАРЫНА ҚЫСҚАША ТҮСІНІКТЕМЕЛЕР 178

Әдебиеттер..189

Ғылыми басылым

Үмбетаев Мүбәрәк Бейсенбекұлы

СҮЙІНБАЙ АЙТЫСТАРЫ ЖӘНЕ ӨМІР ШЫНДЫҒЫ

Шығарушы редакторы *А. Иманғалиева*
Компьютерде беттеген *Г. Шаккозова*
Мұқабасын безендірген *Р. Сқақов*

Мұқабаны безендіруде қолданылған сайт
https://kk.wikipedia.org

ИБ № 8411
Басуға 16.07.2015 жылы қол қойылды. Пішімі 60х84 $^1/_{16}$.
Көлемі 12,2 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс. Тапсырыс №2252.
Таралымы 50 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.

АННОТАЦИЯ

(Мүбәрәк Үмбетаев. СҮЙІНБАЙ АЙТЫСТАРЫ ЖӘНЕ ӨМІР ШЫНДЫҒЫ. Монография. –Алматы: Қазақ университеті, 2015. -194 бет.)

Монография қазақ халқының XIX ғасырда өмір сүрген ұлы ақыны, импровизаторлық өнердің өрен жүйрігі Сүйінбай Аронұлының туғанына 2015 жылы 200 жыл толу құрметіне орай жазылған. Негізінен, жұмыста ақынның көпке кең таралған айтыстары жан-жақты толық қарастырылған. Зерттеу барысында ақынның қазақ-қырғызға белгілі атақты айтыстары тарихи мұрағат құжаттары негізінде нақты мысал, дәйектер арқылы талданған. Әрі жыр дүлдүлі Сүйінбайға қатысты жаңадан табылған әдеби-тарихи деректер, ел аузында жүрген әр алуан әпсана-аңыздар мен естеліктер бүгінгі көзқарас тұрғысынан екшелген. Және де жыр алыбы Сүйінбай айтыстарында кездесетін кісі, жер-су аттарына түсініктемелер бар. Ұсынылып отырған бұл еңбек университеттер мен педагогикалық институттардың бакалаврларына, магистранттарға, орта мектептің қазақ әдебиеті пәні мұғалімдеріне және көпшілік оқырман қауымға арналған.